

A TUDOMÁNY EGYSÉGE ÉS A FILOZÓFIA

(Edmund Husserl tudományfelfogásának margójára)

VAJDA MIHÁLY

Lukács György írja *Az esztétikum sajátosságában*: „Az ismeretelmélet mindezeideig nagyon keveset törődött a mindennapi gondolkodással. Minden egyes polgári és főként minden idealista ismeretelmélet beállított-ságának lényegéhez tartozik, hogy... csak a tudományos megismerés legkifejlettebb, legtisztább formájának problémáit kutatja.” Husserl fenomenológiája e tekintetben kivétel. Husserl egész életművének, munkásságának — ha ő maga másképpen fogalmazza is meg — legalapvetőbb törekvése, hogy a valóban tudományos, „filozófiai” valóság-látásnak azt a sajátosságát megragadja, amely kiemeli ezt a hétköznapi valóság-látás korlátozottságából. Mert Husserlnek az a véleménye, hogy az „európai” tudomány, a világ emberi megközelítésének az a sajátos módja, amelyik a görög antikvitás gondolkodásában született meg — „beállítódásának” *lényegét* tekintve nem emelkedik ki a mindennapi valóság-szemlélet keretei közül. Álláspontja szerint — s úgy látja, hogy ez a tény éppen a XX. században bekövetkezett tudományos forradalom fényében vált egészen világossá — a tudomány valóság-látását, valóság-szemléletét ugyanaz a szubjektivitáshoz kötöttség jellemzi, amelyik a köznapi valóság-látásnak elválaszthatatlan, szükségszerű mozzanata.

Igaza van-e Husserlnek akkor, amikor a köznapi valóság-látást, a köznapi megismerést szubjektumhoz kötöttséggel „vádolja”? Természetesen igen. A *köznapi megismerés praktikus beállítottságú*. Sohasem azt a kérdést teszi fel, hogy „milyen a világ?”, mindig azt kérdezi, „hogyan érhetem el ezt vagy azt a gyakorlati célt, hogyan tudom a magam számára kitűzött feladatot jól megoldani?” A köznapi megismerés számára a világ nem a megismerő szubjektumtól tökéletesen függetlenül és vele szemben tökéletesen közömbösen létezik, hanem mint tevékenységének terrénuma, céljai megvalósításának mozgástere. A *köznapi megismerés* ennyiben — még ha az ember tökéletesen tisztában van is azzal, hogy a világ, amelyben céljait megvalósítani, „feladatát” betölteni kívánja, tőle független objektív világ — a világot a szubjektumhoz köti, azt és olyan mélységben „fedezi fel” a világból, amihez a cselekvő embernek itt és most közvetlen köze van.

A világnak ez a szubjektumhoz kötött szemlélete — a primitív, az állatvilágból még éppen csak kiemelkedett ember valóság-látását teljes egészében uralta — a modern ember köznapi valóság-szemléletére is — legalábbis a megismerés szerkezetét illetően — teljes egészében jellemző.

Bármennyire is áthatja a modern ember életének szinte minden egyes mozzanatát a technika — melynek kifejlődéséhez és tökéletesedéséhez természetesen a valóság ilyen köznapi, szubjektumhoz kötött szemlélete nem lehetett és nem is volt elegendő —, életének köznapi mozzanataiban, a termelésen kívül magától értetődően még inkább, mint azon belül, mindazt, ami őt körülveszi, abból a szempontból vizsgálja és tudatosítja magában, hogy mire és hogyan használhatja fel. Ha valaki lifttel kíván felmenni a 3. emeletre, akkor fogalma sincsen arról — s tegyük hozzá, hogy az esetek többségében nem is kíváncsi rá —, hogy a hármas számmal jelzett gomb benyomása és az ajtó becsukása után milyen módon keletkezik zárt áramkör, amely a liftet emelő elektromotort működésbe hozza. Sőt annak az embernek, aki a fizika elemeit sem sajátította el, még arról sincsen fogalma, hogy itt valamiféle zárt áramkör-ről van szó, ami azonban a legcsekélyebb mértékben sem lehet akadálya annak, hogy használja a felvonót, még hozzá semmivel sem célszerűtlenebbül, mint az azt tervező elektromérnök.

Még a termelőtevékenységen belül is a valóságnak ez a köznapi szemlélete az általános és „köznapi”. Annak a munkásnak, aki egy — akár igen bonyolult — gépet kezel, azt kell elsősorban tudnia, hogy mit kell tennie a géppel ahhoz, hogy a kívánt terméket a kívánt minőségben előállítsa, nem pedig azt, hogy miképpen állítja elő a gép azt a terméket. A szemléletnek ezt a köznapiságát, a szubjektív feladathoz-kötöttségét, a megismerésnek és a gyakorlatnak ezt a közvetlenségét természetesen — s mindenekelőtt a termelőtevékenységben — át- meg át- tőri a valóság önmagában vett szemléletére, megismerésére törekvés. Ha a munkás nemcsak a gép kezelésmódjával, hanem működési mechanizmusával is tisztában van, akkor egyrészt szükség esetén kijavíthatja a meghibásodott gépet, másrészt maga is hozzájárulhat a gép adott mechanizmusának tökéletesebbé, célszerűbbé tételéhez. Hogy a valóság ilyen új típusú — egyelőre nevezzük úgy, hogy objektív — szemléletéhez való áttörés igénye a termelési folyamaton belül sem mindig, sőt igen ritkán jön létre, annak oka a munkamegosztás elidegenedést kiváltó hatásában keresendő. Abban az esetben ugyanis, ha az adott üzemben belül más és más személyeknek a feladata a gép kezelése, kijavítása és tökéletesítése — a gépet kezelő munkásból fokozatosan kihál vagy legalábbis kihálhat az érdeklődés a termelés mindazon mozzanatairól, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül az ő feladataihoz. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy köznapi tevékenységének végrehajtása közben a valóság szemlélete szükségszerűen szubjektumhoz kötött, az ember érdeklődése szükségszerűen nem lép túl a praktikus feladatokhoz közvetlenül kapcsolódó valóságmozzanatoknak a tekintetbevételén, s nincs is szükség arra, hogy túllépjen azon.

A köznapi megismerés alapvető mozzanata tehát — amint erre Lukács György rámutatott — a megismerés és a gyakorlat közvetlen egysége. Lukács azonban azt is kiemeli, hogy a köznapi megismerésnek a praktikus célokhoz, a szubjektum feladataihoz kötöttsége elválaszthatatlan ösztönös materializmusától, attól, hogy a köznapi megismerésben a megismerő szubjektum önkénytelenül is valóságosakként, tőle függetlenül létezőkként tételezi a világnak tevékenységével kapcsolatban álló momentumait, mindazt tehát, amire tevékenysége irányul. Csakhogy ez az ösztönös materializmus, éppen azért, mert a valóságot a megismerés

szubjektumának tevékenységéből kiindulva és nem önmagában szemléli és értelmezi, nem jár világnézeti következményekkel; éppen úgy megfér egy idealista világgéppel, mint ahogy alapjává lehet a valóság materialista szemléletének.

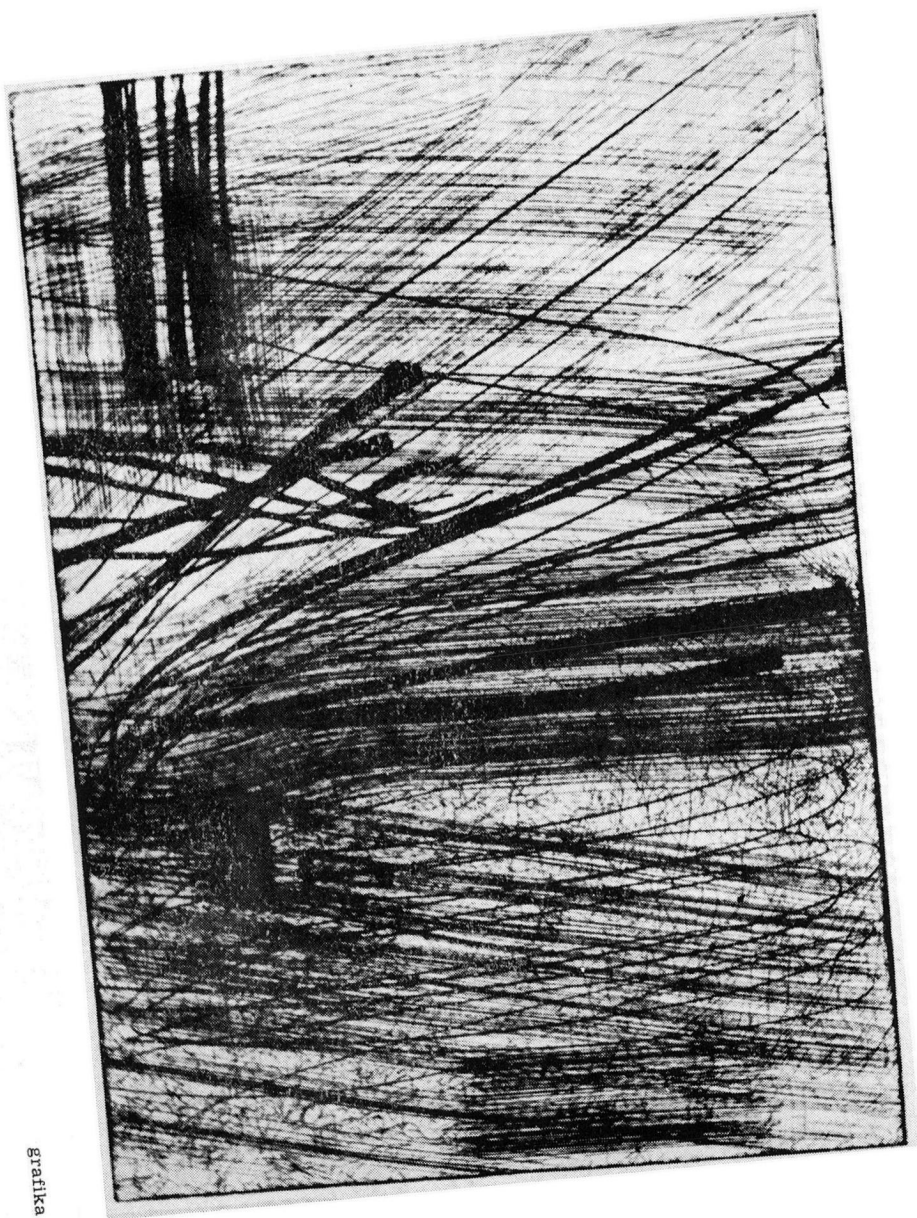
Husserl, amikor az „európai” tudomány egészének, s mindenekelőtt korunk tudományával kapcsolatos fenntartásait arra vezeti vissza, hogy a tudomány megrekedt a „természetes beállítottság”-ban, azaz nem lépte túl a megismerés köznapi formájára jellemző struktúrát, akkor mindezenelőtt éppen ezt az utóbbi mozzanatot tartja szem előtt. Az, *amivel Husserl a tudományt vádolja*, a tudomány ösztönös materializmusa, az a tény, hogy a tudós — tudatos világnézeti állásfoglalásától függetlenül — *az általa vizsgált valóságot létezőként tételezi*. A husserli fenomenológia lényege, determináns mozzanata a „természetes beállítottság generáltézisének” felfüggesztése, az emberi tudatban adottak létre vagy nemlétre vonatkozó kérdés és állásfoglalás kikapcsolása. Csakhogy a husserli gondolatmenet hibás. Mert amennyire igaz az, hogy a köznapi megismerés közvetlen gyakorlatra-orientáltsága szükségszerűen összefügg ösztönös materializmusával, annyira hamis az a feltételezés, hogy a valóság ösztönösen materialista szemlélete, a megismerés objektumának létezőként tételezése szükségszerűen a megismerés közvetlen gyakorlatra orientáltságát, szubjektumhoz kötöttségét eredményezi. A tudomány ösztönös materializmusából, „objektivizmusából” — ahogyan e mozzanatot Husserl nevezi — semmiféle szubjektivizmus nem következik.

Husserl tehát — ha a modern idealista ismeretelméletek többségétől eltérően — fel is veti a köznapi megismerés („praktikus beállítottság”) és a tudományos megismerés („teoretikus beállítottság”) specifikumainak és a kettő kapcsolatának problémáit, s e tekintetben — mint látni fogjuk — számos alapvető mozzanatot helyesen is lát, a tudományos megismerés — szerinte meg nem valósult — *igazi objektivitásának* létrejöttét a természetes beállítottság ösztönös materializmusának felszámolásától várja.

A köznapi megismerés ezen hamis „objektivizmusának” az eredménye Husserl szerint az a válság, amelybe a XX. század tudománya került. A már a tízes években felmerülő válság-gondolat nem véletlenül kerül az idős Husserl érdeklődésének homlokterébe. Minthogy szellemtörténeti beállítottságának megfelelően a társadalom minden mozgásának és előrehaladásának egyedüli rugóját az emberi szellemben véli felfedezni, a harmincas évek közepe táján a „szellemellenesség és a barbárság” — a néven nem nevezett fasizmus — kibontakozásáért is az eltévelyedett emberi szellemet, nevezetesen az európai racionalizmus hamis objektivizmusát, teszi felelőssé.

A tudomány XX. századi válságának legalapvetőbb megnyilvánulása Husserl szerint, hogy a „tudomány közömbösen elfordul azoktól a kérdésektől, amelyek egy igazi emberiség számára a legdöntőbbek”. Ez mindenekelőtt abban mutatkozik meg, hogy míg az ember testi betegségeinek vonatkozásában a történelem során a tisztán „empirikus-hagyományos”, természetes gyógymódok mellett és azokat meghaladva kialakultak a tudományos gyógymódok, az anatómiára és a fiziológiára épülő orvostudomány, addig az ember szellemi betegségeinek gyógyítása terén még mindig csak bizonyos természetes gyógymódokra van utalva. Mint-

HANS HARTUNG

graffiti

hogy nem született meg a szellem anatómiája és fiziológiája, nem jöhetett létre a szellemi orvostudomány sem. *A válság tehát mindenekelőtt a „szellemtudományok” válsága.* Azonban nem egyedül a szellemtudományoké. Ez a válság Husserl szerint az „össztudomány” válsága, a tudomány válsága általában. *A szellemtudományok képtelensége arra, hogy az emberi szellem igazi problémáit — s ez Husserlnél egyértelmű azzal, hogy a társadalom igazi problémáit — megoldják, az egységes világkép hiányából, a tudomány egységének meg nem valósulásából, tudomány (a szaktudományok) és a világnézet (filozófia) divergenciájából adódik.*

A szaktudományok és a világnézet ezen divergenciájának feltételezése és az a törekvés, hogy ezt megszüntesse, Husserl tudományképét megkülönbözteti a XX. századi polgári filozófia két alapvető, fő irányának, a pozitivizmusnak és az „életfilozófiai” jellegű irányzatoknak a tudományképétől. A pozitivisztikus szemléletmód eleve lemond minden világkép-alkotásról. Minden olyan törekvést, amely a konkrét tudományok eredményeinek világnézeti általánosítását célozza, elvet mint tudománytalant, s magukat ezeket a kérdéseket mint elvileg megoldhatatlannokat a metafizika birodalmába utalja. Az „életfilozófiai” felfogás ettől nem sokban tér el; a világnézeti kérdéseket ugyan alapvető fontosságúnak tekinti, megoldásukat azonban nem a tudománytól várja. Számára a világnézet fogalma elvileg összeegyeztethetetlen a tudományéval, a világnézeti kérdések megoldására a nem-tudományjellegű, a valóságot a valláshoz vagy a költészethez hasonló módon megközelítő filozófia kell hogy vállalkozzék.

Husserlnek az a törekvése, tehát, hogy a világnézeti kérdéseket a tudomány segítségével, a valóság egészét sajátos módon leíró, megragadó tudományba épülten oldja meg, *sajátos helyet biztosítana Husserl számára a XX. század polgári filozófiájában.* Ha Husserl ezt a feladatot olyan módon oldaná meg, vagy legalább olyan módon kísérelné meg megoldani, hogy ez nem a tudomány legalapvetőbb — a tudomány tudomány voltát biztosító — mozzanatának felszámolását jelentené, akkor egyike lenne azon keveseknek, akik a mai polgári gondolkodáson belül a klasszikus polgári filozófiák által magukra vállalt feladatot kívánják továbbvinni. Amint azt Márkus György Wittgenstein *Tractatus*áról írott tanulmányában részletesen elemzi, a mai polgári gondolkodás egészére általában az átfogó „metafizikai” rendszerek elutasítása jellemző. A klasszikus polgári „metafizikai” rendszerek azt a feladatot kívánták megvalósítani, hogy a már létrejött dezanropomorfizáló természettudományos világképet mintegy összekapcsolják az emberrel, megkeressék az ember mozgásterét az embertől, és az emberi tevékenység teleológiájának sémája szerint cselekvő feltételezett transzcendens erőktől megfosztott természetben. Hogy a modern polgári gondolkodás ennek a feladatnak a betöltésére általában nem vállalkozik, annak csak részben kereshetjük az okát a tudomány továbbfejlődésében, ami már nem teszi többé lehetővé, hogy a dezanropomorf módon felfogott természet és az ember, a társadalom kapcsolatát spekulatív úton konstruáljuk meg. A jelenség mögött elsősorban annak a történelmi folyamatnak hatása kerekendő, amelynek következtében a burzsoáziának — ha messzemenően érdeke is, hogy a termelőerők továbbfejlődésének elősegítése céljából

felhasználja a tudomány legújabb eredményeit — *nem áll érdekében, a tudományos eredmények kínálta világnézeti konzekvenciák levonása.*

Ezeknek a következményeknek a levonásától Husserl éppen úgy visszariad, mint a polgári gondolkodás századunkban általában is. S így a tudomány eredményei és a világkép a klasszikus rendszerekre jellemző egységét Husserl csak a tudomány dezanthropomorfizáló tendenciájának megtagadása árán tudja megvalósítani. Ennek szükségszerű következményeként lesz Husserlnél a 10-es években még a világnézet válságának formájában, a filozófia válságának formájában felmerülő válsággonddal a tudomány válságává. Mindazok a válságtünetek ugyanis, amelyeket Husserl munkásságának utolsó korszakában mint a tudomány válságának tüneteit oly részletekbe menően elemez, valójában a XX. századi polgári tudomány filozófiai dezorientáltságát, nem pedig maguknak a konkrét tudományoknak a zsákutcáját jelzik. A 20-as, 30-as években a természettudományok, pontosabban a természettudósok többségére valóban jellemző pozitivisták szemléletmód lényege egészen sommásan fogalmazva az, hogy a tudomány eredményeit nem tekintik az emberi ismeretek, az ember valóságáról alkotott képe kiszélesedésének és elmélyülésének, hanem csupán bizonyos elszigetelt „tények” ismeretének, melyekből jövőbeni „tényekre” vonatkozóan kisebb-nagyobb valószínűséggel következtetéseket lehet levonni. Ha ez magában rejtje is annak a veszélynek a lehetőségét, hogy akadályává válik a tudományok előrehaladásának, önmagában mégiscsak *világnézeti, nem pedig tudományos válság, ahogyan ezt Husserl felfogja.*

A Husserl által megjelölt válságtünetek ugyanis önmagukban véve nem feltétlenül válságtünetek, lehetnek egy pusztán „még nem” megnyilvánulási formái is. A társadalomtudományok nem képesek a társadalomban működő objektív mozgatóerők teoretikus megragadására? Vajon mikor voltak erre képesek? A válsághangulat talán csak onnan adódik, hogy az elmúlt fél évszázadban a természettudományok a természet objektív erőinek megragadása — s ennek segítségével az ember uralma alá kényszerítése — terén nagyobb utat tettek meg, mint a megelőző fél évezredben, ugyanakkor a társadalomtudományok nem tartottak lépést a természettudományokkal. Hogy a tudományok nem képesek az átfogó világmagyarázatra? Ez sem új jelenség. Minden eddigi kísérlet egy átfogó tudományos világkép megalkotására töredékes maradt, a tudományok által nyitva hagyott alapvető kérdések száma minden eddigi történelmi korszakban jóval meghaladta a már megoldottakét. Nem véletlen, hogy a természetfilozófiának mindig spekulatív úton kellett a világkép látszólagos egységét megkonstruálnia. Hogy a filozófia lemondott arról, hogy spekulatív kitöltse a szaktudományok által nyitva hagyott kérdéseket, az lehet annak a jele is, hogy ma már megvan a remény arra, hogy spekuláció helyett egzakt tudományos módszerekkel adjunk választ minden felmerülő kérdésre. Talán már egészen közel kerültünk a valóban tudományos egységes világkép, világmagyarázat kialakításához, s a jelenlegi „világkép-hiány” pusztán annak a jele is lehet, hogy a régi típusú világmagyarázat már nem kell senkinek, bár az új típusú még nem alakult ki.

A probléma ennél természetesen sokkal bonyolultabb. Amíg csak valamilyen nagyobb kérdéskomplexumba ágyazott részletkutatásról van szó, addig a tudomány, illetve a szaktudós világnézeti állásfoglalása

valóban közömbös az adott kutatás eredményeinek szempontjából. Amikor azonban *egész tudományok kutatási irányának, megoldandó kérdéseinek a körvonalazása, kijelölése a feladat, a problémák pragmatikus megközelítése valóban zsákutcába vezet*. Nem teszi ugyanis lehetővé, hogy elvileg másképpen tegyünk fel a kérdéseket, mint az ideig, hogy megszabaduljunk bizonyos megmerevedett tradícióktól, hogy a tudomány segítségével gyökeresen átalakítsuk a társadalmi gyakorlatot. A tudományos tevékenység részéről megnyilvánuló szintézis-igény, az az igény, hogy a tudomány ne csak bizonyos praktikus kérdésekre adjon választ, hanem eredményeinek szintetikus összefoglalásán keresztül, világképalkotásra is törekedjék, nem választható el a társadalmi gyakorlattól. A világkép igényét nem a pusztán öncélú kíváncsiság teremti meg, hanem az embernek az a — történelmi tapasztalatokon nyugvó és abból kinövő — törekvése, hogy a *köznapi praxisból kiemelkedve, tudása, ismeretei segítségével alapvetően átalakítsa, átformálja egész tevékenységét*. A társadalmi-történelmi gyakorlat átalakításában, egyre magasabb szintre emelkedésében természetesen a materiális gyakorlaté a meghatározó szerep. De a tudományok létrejöttének pillanatától kezdve — és a történelmi fejlődés során egyre magasabb fokon — ez a materiális gyakorlat egyre inkább elválaszthatatlanul összefonódik az ember egyre határozottabb teoretikus formában megfogalmazott ismereteivel. A tudomány része, elválaszthatatlan része az ember történetileg formálódó gyakorlatának. A tudomány feladatainak pragmatikus megfogalmazása éppen azt nem veszi észre, hogy a tudomány nem egyszerűen az emberi gyakorlat szolgája, hanem annak szerves alkotóeleme; a pragmatikus tudományfelfogás arról nem vesz tudomást, hogy az „elmélet anyagi erővé válik”. Ha a tudomány nem törekszik szintézisalkotásra, akkor eredményei nem szolgálhatnak arra, hogy magasabb szintre emeljék a gyakorlatot; feladata arra korlátozódik, hogy a gyakorlat már adott szintjén oldjon meg bizonyos feladatokat. *A szintézisre nem törekvő tudomány határozottan konzervatív tendenciákat rejt magában*.

Hogy Husserl ennek a konzervatív tendenciának mint lehetőségnek a veszélyét túlbecsülte, abban kétségtelenül jelentős szerepet játszott az a tény, hogy abban az időszakban, amikor ez a válságprobléma érdeklődésének homlokterében állott — a 20-as, 30-as években —, a pozitivistikus, pragmatikus szemléletmód szinte egyeduralmukodóvá vált nemcsak a tudományelméletben, hanem a szaktudományok művelőinek körében is. Az azóta eltelt időszakban, mindenekelőtt a 29—33-as gazdasági világválság, a világháború, valamint a szocializmusnak a világháborút követő térhódítása következtében, ez a szemléletmód a szaktudományokban jelentős mértékben háttérbe szorult, a tudomány számos területén komoly mértékben megnyilvánult a szintézisalkotásra irányuló törekvés akkor is, ha ez a szintézisalkotás csak ritkán tör a világnézeti összkép megformálása felé. De ha Husserl nem is láthatta ezeknek a tendenciáknak a kibontakozását, *a tudomány világnézeti válságát csak azon az alapon foghatta fel a tudomány belső válságaként, hogy a tudomány lényegéhez tartozó mozzanatokat tekintett tudományelleneseknek*. Azon az alapon, hogy a korabeli tudomány nem volt képes — bizonyos esetekben persze inkább csak nem törekedett — szintézisalkotásra, Husserl megtagadja a tudománytól annak egész igazságát. „Ez a válság, ha

nem is érinti a szaktudományosat a maga teoretikus és praktikus sikerreit illetően, mégis teljes egészében lerombolja a tudomány egész igazságértelmét.”

A XX. század tudományának ezt a mély válságát azonban csak azon az alapon képes „igazolni” hogy visszavetít az „európai” tudomány történeti fejlődésébe olyan mozzanatok, amelyek még a XX. században sem magára a tudományra, hanem annak pozitivistikus interpretációjára jellemzőek. Világosan látja ugyan, hogy „... nem mindig voltak a specifikusan emberi kérdések a tudomány birodalmából száműzve, volt olyan idő, amikor tekintetbe vették e kérdéseknek és valamennyi tudománynak a belső kapcsolatát, még azoknak a tudományoknak az esetében is, melyeknek nem az ember a tárgya (természettudományok)”. Mégis a specifikusan emberi kérdésektől — a világnézeti kérdésektől — való elfordulást az újkori természettudományos fejlődés meghatározott lényegi mozzanataiból kinövő tendenciaként ábrázolja. Ezáltal Husserl egész tudománykoncepciójában egy mély és feloldhatatlan el-lentmondás keletkezik: Egyrészt elég világosan felismeri, hogy melyek azok a lényeges mozzanatok, amelyek a tudomány kialakulásának történelmi pillanataiban a tudományos megismerést mint specifikus ki-emelést a köznapi megismerésből, másrésztől azonban éppen ezeknek a mozzanatoknak a kibontakozását az újkori tudományos fejlődés negatívumaként kezeli. Az a görög antikvitásban kibontakozó mozzanat, amely a tudomány specifikumát, a teoretikus beállítottságnak a praktikus beállítottságból való kiemelkedését létrehozta, Husserl szerint nem más, mint a *közömbösség*, a megismerő, illetve a megismerés közömbös-sége a megismerés objektumával szemben. „Az embereket megragadja egy olyan világszemlélet és világmegismerés szenvedélye, amely minden praktikus érdektől elfordul..., az ember közömbös nézővé válik.” Ez a *közömbösség* fogalom meglehetősen kétértelmű. Egyrészt tartalmazza azt a helyes felismerést, hogy az emberi megismerés csak akkor és azáltal vált tudományossá, amikor a valóságot nem az emberi tevékenység, e tevékenység céljai felől, tehát a szubjektum felől közelítette meg, hanem önmagában kívánta leírni, teljesen függetlenül attól, hogy milyen a kapcsolat ezen valóság és az ember feladatai között, teljesen függetlenül attól, hogy az adott pillanatban az ember tevékenységének a szempontjából mi lényeges és mi lényegtelen ebben a valóságban. Azaz Husserl felismeri, hogy a tudományos megismerés döntő mozzanata a megismerés antropocentrizmusának, emberközpontúságának és — ami ezzel együtt jár — antropomorfizmusának a meghaladása. A dezantropomorfizálás éppen azért jelentkezik az antropocentrizmus meghaladásával többé-kevésbé együtt és egyidejűleg, mert az ember csak akkor válik képessé a valóság tényleges öntörvényszerűségeinek a felismerésére, annak felismerésére, hogy a természetben lejátszódó folyamatok nem az emberi cselekvés sémáját követik, amikor magát a természetet, önmagától — az embertől —, feladataitól és céljaitól függetlenül teszi vizsgálat tárgyává. Husserl tökéletesen helyesen látja, hogy nem önmagában az egyes ismeretek igaz vagy hamis volta teszi az ismeretek meghatározott rendszerét tudománnyá, amikor rámutat arra, hogy a keleti csillagászat, matematika stb. a görög tudomány keletkezését időben megelőző és számos részlet vonatkozásában tartalmilag esetleg meg is

haladó felismerései — mint rendszer — nem tekinthetők tudománynak, minthogy minden kérdést abban a formában tesznek fel, hogy „mit kell tennünk, ha ...?”

Másrészről viszont a husserli közömbösség fogalom nemcsak a tudományos megismerés dezanropomorfizáló és dezanropocentrizáló tendenciáit emeli ki, hanem magában foglal egy hamis mozzanatot is. A közömbösség tételezésével ugyanis Husserl a tudományos megismerést, *a teoretikus beállítottságot mereven szembeállítja a gyakorlattal*. Itt csak utalhatunk ennek okaira: Husserl nem érti meg az emberi praxis tényleges szerkezetét; *a gyakorlatot csak szubjektív-individuális formájában fogja fel és tulajdonképpen fogalma sincs arról, hogy a gyakorlat legindividuálisabb megnyilvánulási formái is csak a történelmi-társadalmi gyakorlat részmozzanataiként léteznek*. Ha vannak is Husserlnek elképzelései arra vonatkozóan, hogy a teoretikus szemléletmód megszületése valamiféleképpen összefüggésben áll bizonyos történelmileg kialakult gyakorlati szükségletek kielégítésével (pl. földmérés és a geometria kapcsolata), a tudomány fejlődésében a teoretikus mozzanatoknak abszolút önmozgását tételezi. Így például a Galilei-féle fizika megszületését — amit joggal tekint az újkori tudomány legalapvetőbb fordulatainak — kizárólagosan a tudomány fejlődésének belső szükségleteiből kívánja levezetni. Hogy a társadalmi összmozgás folyamatai és a tudományos fejlődés tényleges viszonya Husserlnél homályban marad — legalábbis az újkor vonatkozásában —, az szükségszerűen következik szellemtörténeti beállítottságából. A tényleges kapcsolat fel nem ismerése, az a hite, hogy a tudományos fejlődés újabb és újabb eredményei, sőt forradalmi jellegű fordulatai is függetlenek az osztársadalmi mozgásfolyamatoktól, eredményezi azt, hogy a dezanropomorfizáló tendenciát közömbösséggé fokozza, tágítja.

Amint azonban a tudományos megismerés alapvető mozzanatának tekintik a közömbösséget, már jogosan utasítja el a tudományos megismerés tendenciáit, hiszen *az a tudomány, amelyik valóban közömbös az emberiség legégetőbb „életproblémáival” szemben, valóban nem tölt be semmiféle pozitív funkciót*. A tudománynak — és csak ezáltal tudomány — nem a konkrét feladatok vonatkozásában, hanem önmagában, a maga objektivitásában kell leírnia a valóságot. Ez az objektív leírás azonban végső soron sohasem lehet öncélú; *az ember éppen azért törekszik a valóság tényleges mozgástörvényeinek megragadására, hogy általában és ne csak egy adott különös feladat szempontjából lássa a maga, pontosabban általában az ember cselekvésének lehetőségeit, tényleges mozgásterét*.

Minthogy Husserl, mint látjuk, a dezanropomorfizálást a közömbösséggel azonosítja, mint hibás racionalizmust, mint objektivizmust elveti magát a dezanropomorfizálást is. *A dezanropomorfizáló tendencia elutasításához azonban még egy mozzanat hozzájárul*. Amikor Husserl az európai tudomány válságának gyökereit az antropomorf természetszemléletet az élettelen világból végképp száműző Galilei-korszakbeli tudományfordulattal vetíti vissza, tulajdonképpen azonosítja egymással a fizika dezanropomorfizáló szemléletmódját és a mechanikus világméket. E tekintetben Husserl tudományképe igen kevésbé különbözik a pozitivizmusétól. A valóság tudományos megközelítését azonosítja a fizikai világ, a szervetlen mozgásszféra matematikai apparátus segítségével

történő leírásával (s emellett beleinterpretálja már a Galilei korszakba is azt a pozitivistá álláspontot, amely a matematikai apparátus mögött nem is keres semmiféle realitást, magát a matematikai apparátust kezeli a végső realitásként). Majd „felfedezi” azt, hogy ebbe a leírásmódba semmiképpen sem férnek bele a társadalom problémái. Husserlnek természetesen igaza van abban, hogy *a specifikusan emberi-társadalmi problémáknak a természettudomány szemléletmódjával történő megközelítése eleve elzárja az utat ezeknek a kérdéseknek a reális megoldása elől*. És amennyiben a naturalista pszichológia kritikájában a társadalmi problémák „fizikai” megközelítésének kritikája jut kifejezésre, Husserlnek messzemenően igaza is van a korabeli pszichológiával szemben. Csakhogy amikor egyrészt a természettudományokat (tulajdonképpen a fizikát), másrészt a pszichológiát (vagy ennél valamivel szélesebben a szellemtudományokat) állítja szembe egymással, e szembeállítás eredményeképpen *hamis alternatíva* elé kerül. Ezen az alapon ugyanis a valóság *egységes* tudományos leírása csak kétféle módon valósulhat meg. Vagy a fizikai világ mozgástörvényeibe kényszerítjük bele az emberi szellemet is: mechanisztikus világkép, amelyben az emberi tudat, az emberi szellem és általában a pszichikum pusztán fizikai vagy fizikai mozgásokra visszavezethető mozgások pusztá epifenomenonjává, kísérőjelenségévé válik; vagy a tudatból, az emberi szellemből mint mindenféle objektivitástól független önálló szférából kiindulva a természeti objektivitást is feloldjuk az emberi tudatban. *Ha* — amint ezt Husserl is teszi — *a természeti objektivitással nem a társadalmiságot állítjuk szembe, mint az emberi szubjektumot szervesen magába foglaló specifikus objektivitást, hanem az emberi szellemet, a „tisztá” szubjektumot, akkor ez a hamis alternatíva szükségszerűen létrejön, azaz szükségszerűvé válik vagy a dezantropomorfizáló tendencia jogosulatlan kiterjesztése a társadalom szférájára is, vagy pedig a dezantropomorfizáló tendencia jogosultságának megtagadása a természet vonatkozásában is*. Minthogy Husserl a mechanikus világképet mereven elutasítja, az adott alternatíva keretein belül csak az utóbbi lehetőség marad meg számára. Ennek eredményeképpen viszont — bár látja, hogy a tudományt éppen a dezantropomorfizáló szemléletmód kialakulása hozta létre — e tendencia megtagadására kényszerül.

A XX. században azonban ezen alternatíva *bármelyik* lehetősége szemben áll már a tudományok tényleges eredményeivel. Éppen ezért nem valósulhat meg a polgári gondolkodásmód talaján az egységes, szaktudományokra épülő, azok tényleges eredményeit felhasználó világkép kibontakozása. Ezt a tényt implicit módon Husserl is elismeri. Mindazokat a tendenciákat ugyanis, amelyeket az egész újkori európai tudományos fejlődés szükségszerű következményének tekint, *csak a XX. század vonatkozásában fogja fel válságtünetekként*. A szellem naturalizálását, a tudományra úgymond mindvégig jellemző „hamis” objektívizmust ugyanis addig a pontig összeegyeztethetőnek tartja a tudományossággal, amíg a szaktudományok eredményei megérték a valóság egészének idealista interpretációjával, amíg tudomány és idealista világnézet ellentéte csak lappangó tendenciaként létezett, s ha időről időre felszínre is tört, az idealizmusnak mindig volt még ereje és lehetősége arra, hogy kimutassa a korabeli tudományokra épülő naturalista világkép belső ellentmondásait. Addig a pillanatig, amíg ez a lehetőség fenn-

áll, Husserl hajlandó elfogadni az objektivista tudományt és a vele még többé-kevésbé összeegyeztethető idealista világképet. Attól a pillanattól fogva azonban, hogy a szaktudományos eredmények — a polgári világnézet állandóan ható, gátló, konzervatív tendenciái ellenére is — egyértelműen a materialista világképet támasztják alá, Husserl egyértelműen elveti az objektivista tudomány naivitását, *fordulatot követel a tudományban*. Ez a fordulat nem a köznapi megismerés szubjektumhoz kötöttségének meghaladása, hanem éppen a megismerés objektivitásának — a tudományos dezantropomorfizálás egyre konzekvensebb kiteljesedése következtében megvalósuló objektivitásának — *a felszámolása*. Mint a bevezetőben már mondtuk, Husserl a köznapi megismerés korlátozottságán való túllépést nem is a szubjektumhoz kötöttség felszámolásában, hanem a köznapi tudat azon — szerinte teljesen szubjektív-önkéntesen tételezett — kiindulópontjának felfüggesztésében keresi, mely szerint a megismerés tárgya tőlünk függetlenül létezik. E mögött — tárgyi vonatkozásban — az a probléma rejlik, hogy Husserl nem ismeri fel a társadalmi objektivitás specifikumát: *mereven szembeállítja egymással az objektivitást és a szubjektumot, minthogy az utóbbit valamiféle önmagában létező szellemiség-szféraként tételezi*. A tudománynak a valóság objektív leírására irányuló tendenciáját csak *mint dezantropomorfizálást képes felfogni*. Márpedig a társadalomtudomány esetében a valóság olyan értelmű dezantropomorfizálásáról, mint ami a természettudományokat szükségszerűen jellemzi, nem lehet szó. A természettudomány az általa vizsgált valóságot az emberhez való viszonyától függetlenül szemléli, a társadalmat azonban nem lehet elvonatkoztatni az embertől; a természet tudományos leírásának alapvető mozzanata, hogy a természeti folyamatokat ne teleologikusan, hanem kauzálisan fogjuk fel, a társadalomban meglévő kauzális kapcsolatok viszont csak teleologikus emberi tevékenység eredményeként jönnek létre. A társadalom objektív tudományos leírása, visszatükrözése nem a szubjektivitás kikapcsolását, nem a cél, a céltételezés és célmegvalósítás kategóriáinak a kiküszöbölését jelenti a valóságból; a társadalom mozgásfolyamatainak objektív visszatükrözése nem jelenthet mást, mint hogy a partikuláris mozzanatokat a szubjektumot tartalmazó össz folyamatnak rendeljük alá.

Ahhoz azonban, hogy a társadalmi szféra egészét illetően ez az objektív, tudományos leírása megvalósulhasson, hogy megszűnjék az a merev ellentét, ami objektum és szubjektum között mind mechanisztikus, mind pedig mindenféle idealista világkép számára egyértelműen fennáll, *a társadalom leírásának a marxi társadalomontológiára kell felépülnie. A marxi társadalomontológia tekintetbevétele éppen ezért az egyetlen lehetőség a XX. században arra, hogy a tudomány és a világkép egysége ismét megvalósulhasson*. Ennek az egységnek a konkrét megvalósulása azonban egészen más úton kell hogy bekövetkezzék, mint a kora újkori természettudományok és a klasszikus polgári metafizikai rendszerek esetében. *A filozófiának nem a szaktudományok eredményeinek világnézet összefoglalása a feladata, nem az a feladata, hogy spekulatív úton helyt teremtsen az emberi szubjektum számára a szaktudományok adta természetképben, hanem hogy kérdéseket tegyen fel a szaktudományok számára, és kritikájával rákényszerítse azokat arra, hogy maguk teremtsék meg a világkép egységét. A filozófiának ez a funkcióváltozása an-*

nak eredményeképpen következett be, hogy ma már a szaktudományok maguk képesek a *valóság egészének egységes leírására*, éppen azért, hogy a fizikainál magasabb rendű mozgásszférák — a biológiai és a társadalmi szféra — specifikumait — Darwin, illetve Marx óta — nem kell a fizikai mozgásszféra törvényszerűségeire visszavezetniük.

A husserli tudománykonceptió belső ellentmondásai, az a tény, hogy Husserl tudomány és világkép egységét csak a tudomány tényleges tendenciáinak megtagadása árán képes „helyreállítani”, végső soron visszavezethető arra, hogy a valóság tudományos leírását — a neopozitivizmussal megegyezően — Husserl is a valóság fizikai típusú leírásával azonosítja, s nem vesz tudomást arról, hogy az *„európai” tudomány fejlődésének Galilei után bekövetkező forradalmi fordulata a biológia szféra Darwin által és a társadalmi szféra Marx által feltárt specifikumainak a felfedezése.*